

UDK/UDC:726.54 (497.5 Belgrad)

IVAN BARBARIĆ

CRKVA MAJKE BOŽJE SNJEŽNE U BELGRADU

Vinodol je bogat veoma vrijednim spomenicima kulture, posebno sakralnog karaktera, za koje možemo zahvaliti patronatskom pravu knezova krčkih, kasnije Frankopana. U tom pogledu osobito su poznati knezovi Stjepan i njegov sin Bernardin Frankopan koji su, upознавши se s naprednom strujom quattrocenta u Italiji, na-

stojali to prenijeti i primijeniti na svoju primorsku kneževinu. Poznato je da je baš u doba kneza Bernardina intenzivirana izgradnja malih crkava.

Među brojnim sakralnim spomenicima značajno mjesto zauzima spomenuta Crkva Majke Božje Snježne u Belgradu, jedna od najstarijih crkava na ovom dijelu Jadrana. Pretpostavlja se da potječe iz 13. stoljeća, kada Vinodol dolazi u vlast Krčkih knezova, Frankopana.

Budući da je Belgrad već 1323. imao svog satnika, vjerojatno je već tada bio i župnik. Iz te godine imamo popis kotorske, grižanske i belgradske zemlje, u kojem se spominje Stomorina i sv. Marija, vjerojatno Crkva sv. Marije Snježne u Belgradu. Na dogovoru o popisu zemljišta, bili su iz Belgrada satnik Sebula i Stipan Krsovanić. U to vrijeme Vinodolom su vladali knezovi Fridrik i Vid Frankopan. Te iste godine Vinodol je zadesio strahovit potres, što se vidi iz dokumenta, napisanog u Belgradu 1323. godine, gdje između ostalog stoji: „v to vrime tresiše se zemla va Vinodoli i v otoci i gradi se razvalihu.“

Original spisa pisanog glagoljicom znatno je oštećen. Dio teksta dopunjen je iz glagoljskog prijepisa popa Ivana Muževića, sačinjenog 1635. „iz starog

lista pravo i čitko od riči do riči, kako se mogaše proštat (pročitat), zač biše kruto (jako) star.“

U ispravi napisanoj 1449. godine u polju sv. Marije kod Belgrada, u vezi s nekim sporom između Grižanaca, Belgrađana i Driveničana oko ispaše i krađe goveda, spominje se i belgradski knez Martin. Driveničani su donijeli neki list, ali se pokazalo da on ne vrijedi, pa su Belgradci morali platiti za goveda 120 libara. U jednoj ispravi o prodaji zemlje iz 1474. spominje se belgradski plovani Lovrenac, a uz njega i „dobri muži i mejaši“ u Belgradu: Jurko Vuković, Blaško Matašić, Ivan Blažević, Ivan satnik i Kirin sin. U Belgradu je 1684. godine župnik s još trojicom svećenika i petsto vjernika katolika. Crkva je bila posvećena „Magne Dei Matri“ (Uznesenju Marijinu) i običavalo se kazati da je crkva „collegista“, što znači zborna, jer je tu bio zborni kaptol.

Nekada su Grižane i Belgrad bili dvije zasebne župe, kojima su upravljali belgradski kanonici, koji su došli u ovaj kraj 1493. godine, nakon poraza hrvatske vojske u ratu s Turcima, na Krbavskom polju. Modruški biskup s kaptolom se tada seli u Vinodol, gdje je stolovao sa šest kanonika.

Prema zapisu kanonika i plovana belgradskog od 10. travnja 1554. godine, belgradskoj crkvi pripadale su četiri kapele: sv. Mihovil, sv. Stipan, sv. Petar i sv. Jelena (Dramalj). Kapele sv. Mihovila, sv. Petra i sv. Stipana uzidane su, kako kaže plovani Stipan Livak, blizu belgradske crikve „od kamenja od starog vrimenta ne zna se kada i od koga, sv. Jelena crikva je uzidana od osamdeset let od anticesora plovana Muževića. Crikva oli ti kapela ka je na plovaniji belgradskoj imena Tribalj, ova je uzdignuta na čas Pohajanja Majke Božje, sva znova uzidana, ka kapela je komunska koju nastoje četiri plovani, to je driveniski (drivenički), griški kotirski (koterski)“.

Za vrijeme reformi cara Josipa II. (1780.-1890.), koje su obuhvatile preuređenje državne i crkvene uprave, među ostalim dokinuti su kaptoli u Grižanima, Belgradu i Driveniku. Velike su promjene nastale s obzirom na župe i kapetanije unutar severinske županije. Predloženo je da se belgradska župa uključi u grižansku sve do sela Pešce (Peca). Ostala sela koja ne ulaze u župu Grižane, priključit će se Driveničkoj župi sa sjedištem u Triblju, a u Sv. Jeleni postaviti će se mjesni kapelan s obzirom da je predaleko od Drivenika i od Grižana. Kako su Driveničani nastojali da im se župno središte vrati, kasnije je izvršeno razgraničenje između Triblja i Drivenika, pa su Driveniku pripala naselja koja se i danas nalaze u okviru njegove župe. Tribalj je vođen kao župa, ali su njome upravljali kurati i administratori sve do 1863. godine, kada je župnikom imenovan Ivan Balas.

Naselje Belgrad danas čini tek nekoliko obitelji, jer se veći dio iselio tijekom vremena. Ostalo je, doduše, nešto kuća izvorne primorske arhitekture, od kojih se neke obnavljaju.

Belgrad je nekad bio sjedište kaptola, a u Crkvi Majke Božje Snježne (nazivane «velika crkva») očuvao se znatan dio spisa starog krbavskog i modruškog kaptola. Taj je arhiv spalio oko 1830. godine kanonik senjski, ranije grižanski župnik, Franjo Vrinjanin. Ovim neshvatljivim i nerazumnim činom nanijeta je ogromna šteta istraživanju prošlosti kako Vinodola, tako i nekadašnje krbavske i modruške biskupije. TAJ ISTI Vrinjanin uništio je i izbacio iz grižanske crkve sv. Martina i grobni spomenik senjskog biskupa Hijacinta Dimitra (umro 1689.). Kasnije je novi spomenik postavio biskup Ježić, koji je osudio Vrinjaninovo ponašanje i oštro ga ukorio. Nešto je spisa sačuvano u Triblju i Sv. Jeleni, te po župnim dvorima, od kojih se dobar dio nalazi u arhivu HAZU, kamo su došli sa zbirkom Kukuljevića i Mažuranića.

Nakon ukinuća belgradskog kaptola, 1790., Grižane i Belgrad spojeni su u jednu, grižansku, župu. U Dramlju je osnovana samostalna župa, a Sv. Jakov - Šiljevica (Jadranovo) postao je samostalnom župom 1807.

Na mjestu današnje crkve bila je nekada gotička kapela, izgrađena 1439., kada je datirano i malo zvono u zvoniku crkve. Veliko zvono izradio je majstor Fridrih Arnold von Fulde, a lijevano je 1653. godine u Bakru. To je jedino zvono za koje se zna da je lijevano u našim krajevima.

Kapela je 1611. godine ugrađena u novu crkvu, čiju je izgradnju naručio pop Mikula Mužević, na što upućuje glagoljski natpis uklesan na luku glavnog portala crkve iz 17. stoljeća. Tu se spominju pop Mikula Mužević i njegov sinovac mladi pop Mikula Mužević: «I ta prvi početak zidanja volju Božju

Belgrad – glagoljski natpis nad ulazom u crkvu sv. Marije Snježne

i svete Marije pomoćiju dobrih krstjana i bratije čini zidat pop Mikula Mužević i sinovcem pop Mikulu Mladim». Natpis na kamenu ugrađenom s vanjske strane zapadnog zida bilježi dogradnju sakristije na crkvu, što je urađeno 1611. Da je i to uradio pop Mikula Mužević vidi se iz glagoljskog teksta: «1611. POP MIKULA MUŽEVIĆ UZIDA».

Mnoge od sakralnih građevina rezultat su kolektivnog zalaganja kaptola, bratovština ili osobne inicijative poduzetnih župnika, kao što je u Belgradu bio Mikula Mužević. To je posebno vidljivo upravo kod gradnje i dogradnje belgradske crkve. Crkva je 1640. doprinosom žitelja dograđena i produžena, te joj je oltar izgrađen na sjevernoj strani, dok je raniji oltar, kao i kapela, ostao desno od glavnog ulaza. Na glagoljskom natpisu na sjevernom zidu svetišta iz 1640. spominje se plovani i kaštelan pop Mikula Mužević, Mikula Mužević i Ivan Juričić, dakle cijeli kaptol, uz koje su crkvu gradila i «ostala bratja i pomoćnici ove svete matere crkve, ki pomogoše trudom i blagom svojim». Tim dogradnjama crkve nastala je varijanta gotičke arhitekture s pomacima prema renesansi. Ranija crkva ukomponirana je u korpus nove jednobrodne crkve koja je orijentirana od sjevera prema jugu.

Na glagoljskom natpisu iz 1640. kao graditelj svetišta spominje se majstor Baštijan Brnikar, graditelj koji je ovamo došao sa sjevera da zajedno s grižanskim plovanom, popovima, dobrom braćom i redovnicima izgradi svetište, bez pomoći feudalaca. Poznato je da se u 17. st. pregrađuju i adaptiraju crkve baptističkog tipa, tako što se tim crkvama bočni brodovi povezuju s glavnim brodom polukružnom arkadom koja počiva na stupovima pravokutnog tlocrta. Arkade su također u Crkvi sv. Martina u Grižanima i u Crkvi Majke Božje Snježne u Belgradu.

Zvonik je prizmatičnog oblika, a ispod njega je prolaz u crkvu. To je tzv. «vinodolski tip zvonika», postavljen pred pročeljem na ulazu u glavni brod crkve. U unutrašnjem zidu zvonika su vidljivi romanički prozori bočnog pročelja stare crkve.

Glavni oltar s kraja 18. st. predstavlja vinodolsku varijantu baroknog drvenog retable s ormarićem za kip, preko kojeg je na posebnom

Glavni oltar

mehanizmu postavljena pala Majke Božje Snježne, naslikane na ploči. U ormariću je kip, koji predstavlja Majku Božju ogrnutu zvonolikim plaštom, a djelo je provincijskih kipara drvorezbara.

Prilikom saniranja crkve i usputnih arheoloških istraživanja početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, ispod poda crkve otkriveni su temelji ranije gradnje, kao i veći broj grobova, tj. grobnica uglednijih ljudi. Od predmeta tu se našao jedan drveni križ bez brončanog prikaza raspetog Isusa, dvije medaljice i mali križić, te nešto veći brončani križ, koji je nekada bio pozlaćen i na njemu se još vide tragovi pozlate. U kripti su nađene i tri daske s natpisom „Od hajduk bi ubijen - a to u kući – 173.“ Prema povijesnim izvorima riječ je o pokojniku Matiji Gašparoviću, kanoniku u crkvi 1738. godine, te Martinu Cvitkoviću i upravitelju Stjepanu Livaku. Potvrđuje to podatak iz crkvenih knjiga, gdje je uz ime Matije Gašparovića napisano da je ubijen od lopova, najvjerovatnije 1739. godine.

Pod u crkvi od glinenih ploča izvađen je i zamijenjen novim, pri čemu je došlo do devastacije, a slika visoke umjetničke vrijednosti „Sv Fabijan i Sebastijan“ (ulje na platnu), izrazito lijepe modre boje, navodno je nestala prilikom prijevoza na restauraciju. Isto tako nestao je kameni reljef Raspeća, koje je narod zvao „Živi Isus“. Reljef je visio na zidu crkve, odakle je ukraden. Iako je popločenje Crkve (boje cigle) urađeno pod nadzorom struke, smatram da je došlo do određene devastacije ovog veoma značajnog sakralnog objekta. To što se dogodilo s umjetninama, govori o nedovoljnoj brizi za očuvanje kulturne baštine.

U mnogim crkvama na području Istre i Hrvatskog primorja, vezano uz barokizaciju, uređivana su u 17. st. i pjevališta, povišena mjesta u crkvi na koja su smještane orgulje. Orgulje su dio dekora i opreme u baroknom ambijentu crkve i neke vrsti pandan glavnom oltaru nasuprot kojega su smještene, iznad ulaznog portala. Na crkvenom koru belgradske crkve su orgulje na mihaj, jedan od rijetkih instrumenata iz prve polovice 17. st. u Hrvatskoj. Zna se za samo još jedne takve orgulje u Austriji (Tirol) i za jedne negdje u sjevernoj Italiji.

Orgulje

Te su orgulje, prema nekim saznanjima, došle u Beograd 1903. godine zaslugom kanonika Matije Balasa, rodom iz Grižana. Građene su bile za Crkvu sv. Roka u Rijeci (uza samostan časnih sestara benediktinki i zbornu crkvu Uznesenja Marijina). Kako su kapela sv. Roka i samostan benediktinki bili početkom 20. stoljeća u ruševnom stanju, časne su sestre preseljene u Podmurvice. Kanonik Matija Balas koji je upravljao dobrotvornim društvom „Marija“, poticao je preseljenje benediktinki, a za 100 kruna orgulje Crkve svetog Roka ustupio je beogradskoj crkvi, kako bi ih spasio od uništenja. Sestrata benediktinkama osigurao je nešto novca za preseljenje, i one su 1914. godine napustile samostan i Crkvu sv. Roka, koji su zatim srušeni.

Ove iznimne orgulje prvi su put vjernicima zasvirale i svojom melodijom ispunile prostor drevne glagoljaške crkve BDM Snježne u Beogradu na Božić 1913. godine. Nažalost, orgulje su u Beogradu davno utihnule, a četiri stoljeća stari instrument veoma je oštećen i prijeti mu opasnost od potpunog uništenja, ukoliko se ne poduzme nešto da se popravi i restaurira.

Prema ekspertizi koju je izradio Božidar Grga 1973. godine, orgulje su veoma zanimljiv povijesni instrument talijansko-dalmatinskog tipa, nulte kategorije. Manual (klavijatura) izgleda noviji (iz 18. stoljeća). Tipke imaju osnovu u hrastovini. Sviraonik je ugrađen podno prospekta i ima jedan manual i pedal. Donje tipke su od šimšira na hrastovoj podlozi, žutosmeđe boje. Na gornjim tipkama su pločice od ebanovine (ebanosa) na jelovini, a ova na hrastovini. Tipke su crne s nakošenim dijelom prednje plohe. Prema zapisima, orgulje je 1839. popravljao neki Talijan, a 1929. J. Dobnik iz Zagreba. S obzirom na to da predstavljaju raritet visoke vrijednosti među glazbenim instrumentima, trebalo bi ih prije svega zaštititi od daljeg propadanja, a možda i obnoviti i osposobiti za upotrebu.

Pod podom crkve nalaze se grobnice kanonika i drugih uglednih ljudi, a ostali je puk pokapan na groblju uz crkvu.

Nagrobna ploča

Na jednoj nadgrobnoj ploči od crnog mramora ugraviran je prikaz «kraljice smrti s kosom» iz 15. stoljeća. Ovaj ikonografski motiv uzet je iz «Plesa mrtvaca», koji je kako vidimo, prodrio i na tlo Vinodola, a crtež je sličan kosturima s istarskih fresaka. Ikonografija je inače kao tema bila prihvaćena u 15. i 16. st.

Tu je pronađen i kalež, a njegova je slika ugravirana na jednoj nadgrobnoj ploči iz istog vremena.

Glagoljski natpisi na kamenu, kojim obiluje ova crkva, vrijedni su materijalni spomenici i izvori na temelju kojih se, kao i na osnovi pisanih dokumenata, može rekonstruirati kreativni rad ljudi, društvo određenog područja: dobivamo sliku o ljudima i zbivanjima. Uz već navedene glagoljske spomenike na kamenu va-

lja spomenuti još neke. Tako se na ulomku grobne ploče u crkvi iz 1606. godine nalazi natpis na kojem, u prijevodu piše: «To je grob mladog Antona Muževića» a na ulomku kamena uzidanoga u sjeveroistočni ugao ograde, stoji natpis iz 1639. na kojem piše: «1639. POP IVAN KNEŽIĆ». S područja Vinodola sačuvan je znatan broj kamenih spomenika, vrijednih zbog svoje starine, te likovnih, paleografskih i kulturno-povijesnih značajki. Uz Novi, Bribir, Grižane, Drivenik i Belgrad ima kamene spomenike koji svjedoče o radovima vezanim uz Crkvu Majke Božje Snježne i o upotrebi glagoljice kao pisma. Upravo zbog toga opravdana je ideja da se u Crkvi uredi lapidarij (zbirka kamenih spomenika), kako bi glagoljski natpisi bili dostupni javnosti.

Kameni spomenici bilježe poznatu obitelj Mužević, iz koje potječe i Matija Mužević, belgradski župnik (Glagolita simplex) od 1683. do smrti 1733. Umro je u 83. godini, a naslijedio ga je 1733. godine župnik Matija Marušić. Poslije njega župnikom postaje Stipan Livak. Oko 1675. sagradio je jedan od Muževića Crkvu sv. Jelene u Dramlju. Možda je to bio spomenuti sinovac popa Mikule Muževića, pop Mikula mlađi. Navadeni podaci o glagoljskim spomenicima, kao i neki drugi izvori, govore da je nekoliko obitelji iz ovoga kraja, kao što su Muževići, Marušići, Balasi i Malinarići, dalo veći broj svećenika. Obitelj Balas dala je čak petoricu. Poznato je da su ovdje rođena i dvojica svećenika iz 16. stoljeća, i to Juraj Julije Klović slavni sitnoslikar, te

Kalež ugraviran na nadgrobnoj ploči

Juraj Juričić, pop glagoljaš i protestantski pisac, pristaša reformacije. Obojica su vrlo mladi otišli iz domovine, prvi u Italiju a drugi u Sloveniju, gdje su završili svoj plodan život.

Zapadno od Crkve u Belgradu, uz danas zapušteni put, nalazi se i kapelica sv. Marka (poklon-kapelica), malo zidano svetište, izgledom poput male kućice s ukrašenim željeznim križem na krovu. Iza ograde od kovanog željeza u kapelici su dvije slike: sv. Obitelji i sv. Marka. Preko puta kapelice je drveni križ, na kojem je urezana godina 1962. Križ je na ovom mjestu bio i prije te godine, što znači da je zajedno s kapelicom bio dio Križnog puta u vrijeme dok su belgradska i grižanska crkva bile odvojene.

Kao izuzetno vrijedan spomenik sakralne kulture, Crkvu Majke Božje Snježne u Belgradu treba što prije zaštititi od daljeg propadanja, ali ne samo građevinu (posebno krovšte), već i inventar crkve u njenoj unutrašnjosti. Pregledom inventara 2000. godine stručnjaci Hrvatskog restauratorskog zavoda utvrdili su da je izrazito loše stanje polikromiranog glavnog oltara. Drveni nosač oltara gotovo je potpuno uništen crvotočinom, tako da je cijeli oltar statički i konstrukcijski ugrožen. Posebno je hitna dezinfekcija i konsolidacija konstrukcije. Također bi bilo potrebno restaurirati oltarnu sliku uz 19. stoljeća, koja je izravno pokrivala centralnu nišu retabla s kipom Bogorodice, te zaštititi orgulje.

Zajedničkim projektom PGŽ iz Rijeke i Općine Vinodolske, popularno nazvanim „Putevima Frankopana“, započela je sanacija svjetovnih i sakralnih kulturno-povijesnih spomenika na području Vinodola. Uza sanaciju frankopanskih kaštela u Bribiru, Grižanima i Driveniku, u tom je projektu i crkva u Belgradu, što je za svaku pohvalu, jer će time i ovaj vrijedan kulturni objekt biti spašen od daljeg propadanja. Bogata kulturna baština Vinodola zaista zavrjeđuje pozornost i odgovorno ponašanje prema onome što smo dobili u nasljeđe i što trebamo sačuvano predati budućim naraštajima, kako bi se i oni ponosili svojom i našom prošlošću.

Literatura

- 1) LASZOVSKI, E.: *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb, 1902.
- 2) ŠURMIN, D.: *Acta Croatica* (Hrvatski spomenici), Zagreb, 1898.
- 3) SCHNEIDER, A.: Proučavanje i popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika u Hrvatskom primorju, 1934. god., *Ljetopis JA*, g. 1933/34. av. 47.
- 4) MATEJČIĆ, R.: Barok u Istri i Hrvatskom primorju, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.
- 5) FUČIĆ, B.: *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.
- 6) BARBARIĆ, I.: Glagoljska pismenost u Vinodolu, *Vinodolski zbornik*, 1985., broj 4.

7) GRGA, B.: Ekspertiza orgulja u crkvi Majke Božje Snježne u Belgradu, Zagreb, 1973.

Sažetak

Crkva Majke Božje Snježne u Belgradu, mjestu sjeverozapadno od Grižana, jedna je od najstarijih crkava u Vinodolu i vrijedan povijesni spomenik sakralne kulture. Nakon Krbavske bitke 1493. godine u Vinodol se sklanja modruški biskup s kaptolom. Belgrad je bio sjedište kaptola, a crkva Majke Božje Snježne sve do spajanja župa Belgrad i Grižane bila je tzv. Velika crkva. Zaslugom popa Mikule Muževića kapela iz 1439. godine ugrađena je u novu veću crkvu, o čemu svjedoči glagoljski natpis na kamenom luku iznad glavnog portala crkve (1611.) Godine 1640. crkva je dograđena i produžena, s oltarom na sjevernoj strani. Glagoljski natpis na sjevernom zidu svetišta, datiran te godine, uz druge svećenike spominje plovana i kaštalda Mikulu Muževića. Tu su i drugi glagoljski natpisi. U crkvi se nalaze vrijedne orgulje, jedan od rijetkih instrumenata iz početka 17. stoljeća. Nedaleko od crkve je kapelica sv Marka (poklon-kapelica), a prekoputa nje je drveni križ na kojem je urezana 1962. godina. To su bili dijelovi Križnog puta u vrijeme dok su belgradska i grižanska župa bile odvojene.

Ključne riječi

Crkva Majke Božje Snježne, Belgrad, Grižane, kaptol, oltar, orgulje, kameni spomenici, glagoljica, sakralna umjetnost.

Summary Ivan Barbarić **THE CHURCH OF THE GOD'S MOTHER OF SNOW** **IN BELGRAD**

The Church of the God's Mother of Snow in Belgrad, a place northwest of Grižane, is one of the oldest churches in Vinodol and a valuable historical monument of the sacral culture. After the Krbavska battle in 1493, in Vinodol a Modruš bishop with Kaptol hides away. Belgrad was the centre of Kaptol, the settlement of canons and church officials, and the Church of the God's Mother of Snow was a so called Big church up until the unification of parishes in Belgrad and Grižane. Thanks to the priest Mikul Mužević the chapel from 1439. is incorporated into the new larger church, which is testified to by the Glagolitic inscription on the stone arch above the main portal of the church (1611). In the year 1640. the Church is built-up and extended, with an altar on the north side. The Glagolitic inscription on the north wall of the temple, dated that year, mentions the vicar and church treasurer Mikul Mužević among other priests. Here are also found other Glagolitic inscriptions. A valuable organ is situated in the church, one of the rare instruments from the beginning of the 17th century. Not far from the church is the St. Mark's chapel (gift-chapel), and across from her is a wooden cross on which year 1962. is carved into it. Those were parts of the Way of the Cross from the time when the parishes in Grižane and Belgrad were separated.

Keywords

Church of the God's Mother of Snow, Belgrad, Grižane, Kaptol, altar, organ, stone monuments, the Glagolitic alphabet, sacral art.

